

SOCIÁLNÍ STÁT: POSLÁNÍ,
NÁSTROJE, TYPY,
PROBLÉMY A ŘEŠENÍ

Chápání sociálního státu: hybné síly, funkce, typy a

rozpory

- Jak společnost reaguje na své problémy
- Vznik a vývoj sociálního státu
- Co je sociální stát
- Typy sociálního státu

Jak společnost reaguje na sociální problémy

- **SOCIÁLNÍ PROBLÉMY** – napětí mezi žádoucím stavem jedince a aktuálními sociálními podmínkami, v nichž žije
- **SPOLEČNOST NĚKDY REAGUJE** tak, aby je redukovala či odstranila, nebo jim dokonce předcházela

Příklady:

- **Atény v sedmém století před Kristem:**
Rostoucí nerovnost mezi šlechtou a zemědělským lidem (Solónova reforma vede ke zrušení veškerých dluhů a s nimi spojeného otroctví, k omezení vlastnictví půdy a progresivnímu zdanění)
- **Šíření nakažlivých chorob ve středověkých městech:**
Zavádění preventivních opatření – ozdravění veřejných prostor, omezení volného pohybu nakažených jedinců
- **Děti, které ztratí rodiče:** sirotčince

Příklady sociálních problémů

- Války a jejich neblahý dopad na podmínky lidského života
- Hlad a podvýživa
- Nemoci
- Invalidita
- Nezaměstnanost
- Chudoba
- Ztráta domova/omezený přístup k důstojnému bydlení
- Zločinnost
- Nerovnost přístupu ke zdrojům včetně vzdělání
- Obchod s lidmi a pohlavní zneužívání
- Rasismus
- Vykořisťování žen, dětí a menšin
- Rozpad rodin
- **OBECNĚ: sociální konflikty, vytlačování na okraj společnosti, sociální vyloučení, odcizení hlavnímu proudu společnosti**

Dějiny institucionální reakce: vznik a vývoj sociálního státu

5

- **Sociální péče** – jakákoliv pravidelná pomoc poskytovaná za účelem usnadnění či zlepšení životních podmínek jednotlivce
- Hlavní aktéři sociální péče ve středověku: rodina, církve, města, cechy, komunita, šlechta a (zřídka) panovníci
- **Průmyslová revoluce přinesla podstatné změny výrobních způsobů, osídlení, politického uspořádání, životních podmínek a lidských hodnot.**
- Rozporuplný dopad na podmínky života lidí:
 - Širší možnosti uspokojování potřeb v souvislosti s rostoucí produktivitou lidské práce;
 - Destrukce tradičního života rodiny a výrobních způsobů (zemědělské výroby nebo rodinných řemeslnických podniků) – tradiční vazby (Dahrendorf 1985);
 - **Rozvoj průmyslové velkovýroby a koncentrace lidí ve městech;**
 - Zdlouhavá leč průběžná změna politického rámce z feudálního na buržoazně-liberální.

Co je sociální stát

6

Sociální stát je ztělesněním myšlenky, že sociální podmínky lidí nejsou výhradní záležitostí jedince a rodiny, nýbrž i veřejnou záležitostí. Sociální stát je naplňován myšlením a přístupem občanů, zákony, institucionální činností a tvorbou sociální politiky. Sociální stát společně s dalšími aktéry aktivně přispívá k utváření sociálních podmínek občanů.

Sociální stát pečuje o tři základní „cílové skupiny obyvatelstva“: **o chudé**, **o pracující** a **o občany**.

Hlavní faktory vzniku a vývoje sociálního státu:

7

- Industrializace (změna struktury národního hospodářství a výrobních způsobů, růst bohatství)
- Urbanizace
- Změna celkových životních podmínek (války, revoluce a jejich důsledky)
- Budování národních států a nástrojů ústřední veřejné správy
- Demografické změny (střední doba života, stárnutí)
- Změny rodinného života
- Síla politické reprezentace pracujících (třídní mobilizace) a dalších organizovaných zájmů (odborníky, dělnické a maloburžoazní politické strany); specifická konstrukce politických koalic
- Hodnoty a ideologie, význam náboženského přesvědčení
- Úloha vůdčích osobností
- Mezinárodní kontext (EU, Světová banka, OECD, OSN...)

Formování moderních států a pojetí lidských práv

8

Marshallova koncepce rozvoje lidských práv:

„Existuje elementární forma rovnosti, související s plnou účastí jednotlivců na životě společnosti. To není v rozporu s ekonomickou nerovností. Práva občanů tak nabývají tří podob.“

Marshall (1963)

Fáze formování národních států	18. století	19. století	20. století	21. století
Obsah lidských práv	* občanská práva	+ politická práva	+ sociální práva	+/- ?

Sociální stát: poslání, nástroje, typy

- *„Sociální stát vznikl a v řadě zemí se přibližně po stovku let rozvíjel především proto, aby se všem občanům mohlo dostat zhruba takové míry bezpečí a jistoty, kolik zaručuje lidem majetným jejich majetek.“ Keller, 2005.*
 - ▣ *„Aby mohl sociální stát účinně neutralizovat dopady trhu na sociálně, musel ve větší či menší míře dekomodifikovat určité sociální služby, musel je zpřístupnit nesolventním vrstvám. Dále musel přikročit k více či méně výrazné redistribuci příjmů, aby vyrovnal šance na zvládnutí sociálních rizik mezi různě zámožnými skupinami obyvatelstva, a konečně musel vyvinout mechanismy solidarity, které přesáhly její tradiční, předmoderní, přirozené, organické formy.“*

...anebo nějaké přímé vymezení?

- *„Označení welfare state se typicky hodí na ty země, ve kterých veřejné výdaje dosáhly značné výše, proto, aby jimi mohly být financovány sociální programy...státy, které bývají považovány za sociální, mají běžně veřejné výdaje na úrovni 60% HDP...“*
Camdessus, 1998.
 - Financování vzdělávání na všech stupních; bývá doprovázeno zpřísněním požadavků kladených na obsah povinné školní docházky,
 - financování zdravotních výdajů pro stále rozsáhlejší část populace,
 - poskytování starobních a dalších typů důchodů pro většinu populace,
 - různé formy kompenzací pro jakýmkoliv způsobem znevýhodněné kategorie občanů,
 - výrazná kompenzace pracovního příjmu v době nezaměstnanosti,
 - dotování vybraných druhů statků a aktivit.

- Esping-Andersen, 1990 původně vymezuje tři typy sociálního státu (hovoří o tzv. welfare regimes;
 - sociálně-demokratický,
 - liberální
 - a korporativistický.
 - Tato typologie byla později doplněna ještě o typ čtvrtý, *jihoevropský* (Esping-Andersen, 1999). Toto vymezení je podloženo empirickými studiemi zaměstnanosti, pensijního systému, apod.
 - Sbližování typů?

Typy sociálních států (Esping-Andersen 1990)

Charakteristika → Typ ↓	Dekomodifikace	Stratifikace společnosti	Základ/ determinanty	Důsledky
Liberální/ Anglosaský	Omezené dávky, selektivita zajištěná testováním příjmů	Rozštěpení společnosti - Veřejná pomoc potřebným - Soukromá pomoc střední třídy sobě samé	Hegemonie buržoazie, silný liberalismus	Polarizovaný růst zaměstnanosti se slábnoucí střední třídou; redukce genderové a etnické segmentace, posilování třídní diferenciace
Konzervativní/ Kontinentální Evropa	Štědrý, široký přístup, nicméně založený na příspěvcích	Statusově podmíněná fragmentace (statusové bariéry mezi různými skupinami pracovníků)	Třídní kompromis bez jasné hegemonie a silný katolicismus	Problémy se zaměstnaností: sociální podpora „bez práce“, segmentace na zajištěné/nezajištěné
Sociálně demokratický/ Skandinávie	Velmi štědrý, univerzální přístup	universalně-egalitární (podporující solidaritu)	Dominance odborů, koalice s rolníky nebo střední třídou	Expanze veřejných sociálních služeb; genderové a sektorové rozštěpení

Kritické ohlasy na klasickou typologii

13

Právem se namítá, že žádná země nezapadá do žádného z modelů sociálního státu. Padly návrhy obohatit výběr o **latinský (jižní) model**, charakterizovaný absencí jasně formulovaného sociálního minima, značnými nároky na péči zajišťovanou rodinou (především ženami) a roztržštěnou sociální strukturou, který se lépe hodí pro **Itálii, Řecko, Portugalsko a Španělsko**, a o **radikální model** se zárukami příjmu prostřednictvím tržní regulace (regulace mezd, zaměstnanecké jistoty), marginálním přístupem k sociální péči a silnou úlohou testování příjmů (**Austrálie, Nový Zéland**).

Sociální státy střední a východní Evropy: mají něco společného?

14

Velkou neznámou byl nástup **nového pojetí a institucionálních rámců sociálního zabezpečení** v měnícím se hospodářském a společenském prostředí **střední a východní Evropy**. Nedošlo totiž ke vzniku žádného nového, „ideálně typického“ sociálního státu.

Sociální státy střední a východní Evropy ...

- ...jsou ovlivněny bývalým komunistickým systémem (teorie závislosti na zvolené cestě);
- ...jsou skládkou různých přístupů (teorie kulturního a institucionálního napodobování: učit se napodobováním, a to i vlastní minulosti!);
- ...jsou mnohem náchylnější k rychlým a podstatným změnám ve srovnání se Západem (vzhledem ke slabým institucionálním rámcům a méně účinné veřejné kontrole politiky = slabší občanská společnost);
- ...netvoří jednotný vzor v daném regionu (jsou heterogenní, ale vykazují určité společné tendence).

Sociální zabezpečení jako příklad praktických důsledků volby sociálního státu

Sektory sociálního zabezpečení→ Kritérium ↓	Státní sociální podpora	Sociální pojištění	Sociální pomoc
Příjemci	Demograanti (přesně definované skupiny obyvatel)	Výdělečně činné osoby a lidé, za které platí pojištění stát	Chudí (potřební)
Technika redistribuce	Kategorizované dávky	Dávky pojištění	Služby a dávky podmíněné testováním příjmů
Zajišťující institutce	Stát	Stát, veřejné instituce, v rostoucí míře komerční sektor	Stát, obce, občanská sdružení

Sociálně-demokratický režim: historie a principy

- *„V této skupině zemí jsou široce dostupné programy pro děti a seniory, a účast žen na placené práci mimo domov je vyšší než kdekoli jinde na světě. Dostupnost těchto služeb je dána aplikací principu univerzality, z něhož vyplývá, že existuje standardní úroveň služeb, které se k uživateli dostávají prostřednictvím stejného systému. Důraz je zde kladen i na relativní samostatnost místních úřadů, vyjádřenou i jejich pravomocí vybírat daně; místní orgány jsou politicky zodpovědné lokální komunitě. Zastávají klíčovou roli při plánování a financování služeb sociální péče. Dobrovolné organizace také participují na fungování tohoto sektoru, zatímco komerční služby v podstatě neexistují. Univerzalita a právo na službu ztrácí v poslední době na významu, neboť vzrůstá cena za její poskytnutí.“*

Bjalkovski a Frühbauer, (online)

- Univerzalita
- Kořeny: luteránské pojetí (společenské) odpovědnosti (počátek *sociálních práv*), koncept *folkhemmet* (*sdílené společenství*)
- Stát jako společná firma, stát veřejných služeb

Co je jinak - politická elita

- Venkovská, spíše než aristokratická nebo patricijská tradice
- Modernita za účasti masových sociálních a politických hnutí
- Dnes: profesionální politici spíše lidového původu
- Žádné výrazné akademické osobnosti, mnozí bez univerzitního vzdělání
- Žádní významní podnikatelé
- Žádné mediální celebrity ze showbyznysu a sportu
- Rovnováha mužů a žen
- Velký význam regionální a lokální politiky

- silné zastoupení svobodného rolnictva
- protože šlo o dosti malé a až do doby moderní chudé země, v nichž rolníci měli značný politický vliv, musel být státní aparát provozován za poměrně nízkých nákladů. Není žádné vlivné rolnictvo ve světě, které by souhlasilo s tím, že bude platit nějaký rozhazovačný a luxusně si počínající stát
(http://www.sok.bz/index.php?option=com_content&task=view&id=142&Itemid=49)
- vzhledem k relativní etnické homogenitě Skandinávie, geopoliticky chráněnému umístění této oblasti „tam někde na severu“ se vyvinul spíše pozitivní typ vztahů mezi skandinávskými zeměmi

Jaká ekonomika může být konkurenceschopná?

- Země s velkou vládou?
- Země se silnou regulací pracovních trhů?
- Země s vysokou příjmovou rovností (nízký GINI koeficient) – štědré sociální státy?
- Země s vysokou odborovou organizovaností?
- Země se silnou občanskou společností?
- http://www.sok.bz/index.php?option=com_content&task=view&id=142&Itemid=49

v % HDP	Po 2. sv. válce (1960)	1980	1990	1994
Francie	34,6	46,1	49,8	54,9
Itálie	30,1	41,9	53,2	53,9
Japonsko	17,5	32,0	31,7	35,8
Kanada	28,6	38,8	46,0	47,4
Německo	32,4	47,9	45,1	49,0
Nizozemí	33,7	55,2	54,0	54,4
Rakousko	35,7	48,1	48,6	51,5
Spojené státy	27,0	31,8	33,3	33,5
Španělsko	18,8	32,2	42,0	45,6
Švédsko	31,0	60,1	59,1	68,8
Švýcarsko	17,2	32,8	33,5	37,6
Velká Británie	32,2	43,0	39,9	42,9
Průměr	28,2	42,5	44,7	48,1
Česká republika ¹			68,9	48,0

Srovnání, 2004, 2005

	Finsko	USA	Švédsko	Dánsko	Tchaj-wan	Singapur	Island	Švýcarsko	Norsko	Austrálie
Celková vládní spotřeba 2005, % HDP	50,5	36	57	55	-	17	45	36	45	36
Příjmová (ne)rovnost Gini koef.	25	37	25	24	-	-	-	28	25	31
Odborová organizovanost v %	>80	10	>80	>80					cca 50	
Zaměstnanost v %	75/71	81/70	84/81	84/77		82/55				

	2004	2005	2008	2009	2010
1.	Finsko	Finsko	USA	USA	Švýcarsko
2.	USA	USA	Singapur	Hongkong	Švédsko
3.	Švédsko	Švédsko	Hongkong	Singapur	Singapur
4.	Tchaj-wan	Dánsko	Švýcarsko	Švýcarsko	USA
5.	Dánsko	Tchaj-wan	Lucembursko	Dánsko	Německo
6.	Norsko	Singapur	Dánsko	Švédsko	Japonsko
7.	Singapur	Island	Austrálie	Austrálie	Finsko
8.	Švýcarsko	Švýcarsko	Kanada	Kanada	Nizozemsko
9.	Japonsko	Norsko	Švédsko	Finsko	Dánsko
10.	Island	Austrálie	Nizozemí	Nizozemí	Kanada

<http://www.ct24.cz/ekonomika/100917-zebricek-konkurenceschopnosti-prvni-opet-svycarsko-cesko-si-pohorsilo/>

<http://www.ct24.cz/ekonomika/100917-zebricek-konkurenceschopnosti-prvni-opet-svycarsko-cesko-si-pohorsilo/>

Korporativistický režim: historie a principy Také kontinentální, popř. konzervativní model.

- „V případě péče o seniory je možno odlišit model založený na principu subsidiarity (Holandsko, Německo, a částečně i Belgie a Francie). Zde leží hlavní odpovědnost za péči o seniory alespoň formálně na rodině. Hlavními poskytovateli služeb jsou náboženské a politické organizace, zatímco financování je záležitostí veřejného sektoru. Financování je vícezdrojové, zejména ze systému zdravotního pojištění.
- Pokud jde o oblast péče o děti, Belgie a Francie se neliší od Holandska a Německa, kromě specifických preventivních programů celodenní péče, na které je v Belgii a Francii kladen důraz. Mnoho žen pracuje na částečný úvazek, minimum matek je aktivních na trhu práce. V západní Evropě je tedy možno identifikovat jeden nebo dva modely péče o děti, záleží na úhlu pohledu na konkrétní sociální služby.“

(online)

Bjalkovski a Frühbauer

- povinné členství *těch, kdo pracují*, v systému sociálního pojištění organizovaného na profesním základu
 - stát přímo zasahuje *pouze tehdy, když systém pojištění selže* (Keller, 2005).
 - *Konzervativní charakter*: zachovávání statusových rozdílů mezi profesemi a obory, silný vliv tradičních profesních svazů, privilegované postavení státních úředníků v systému sociálního zabezpečení.
 - důvod, proč bývá někdy pokládán za velmi příznivé prostředí pro vznik a fungování neziskových organizací.

- určujícím prvkem bylo osvícenství
- akcent na národ, národní zájem, místy až nacionalistické tendence, například ve sféře vzdělávání
- v absolutistických státech panovníci získávali užitek z veřejného vzdělávání, které propagovalo a posilovalo myšlenku příslušnosti k národu, poslušnosti panovníka, ale také to byl zdroj vzdělání státních úředníků, ale také například obchodníků (Muukkonen, 2000)

- Bismackovské Německo - klasický model sekulárního sociálního státu, i když zde církve a církevní organizace stále mají svůj významný vliv.
- 1871-1891 kulminace zápasu mezi kancléřem Otto von Bismarckem a katolickými spolkovými zeměmi o rozdělení pravomocí a vlivu i v takových oblastech, jako je vzdělávání, kultura, sociální péče.
- 1891 - encyklika papeže Lva XIII. (*Rerum novarum*), která se vyslovovala pro *místní řešení lokálních problémů*. O čtyřicet let později na ni navázala encyklika *Quadragesimo anno* (Čtyřicet let), ve které Pius XI tyto myšlenky dále rozvádí. Tato encyklika znamenala také určitý prvotní zdroj, kterým byl uveden do života *princip subsidiarity*
 - Viz např. www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/RerumNovarum.htm, resp. www.kebrle.cz/katdocs/soc_enc/QuadragesimoAnno.htm.

- princip subsidiarity: vyšší jednotka (stát) by měla asistovat a pomáhat nižší společenské jednotce (v důsledku tedy rodině) až tehdy, není-li tato nižší jednotka schopna spoléhat na své vlastní zdroje. To implikuje hierarchii směrem od jednotlivce, rodiny, přes komunitu, obec, církve, až po centrální úroveň státu.
- Tento princip obsahuje dva neoddělitelné prvky:
 - Vyšší jednotka by neměla přebírat odpovědnost, kterou je schopna nést (zabezpečit) jednotka nižší.
 - Vyšší jednotka musí nižší jednotce napomáhat při výkonu činností plynoucích z její odpovědnosti.

- Odlišný pohled na stát, než je tomu v severských zemích. Ve středoevropském kontextu byl stát spíše něčím, co lidi zatěžovalo, rozhodně *nikdy nešlo o „společný podnik“ všech občanů*. Především před moderní érou společnosti byl stát skutečně vzdálenou entitou, na který se obyvatelé nemohli z různých důvodů spolehnout v tak důležitých věcech, jako bylo vzdělávání nebo sociální péče.
 - Muukkonen, 2000 jako jeden z důvodů uvádí neustálé války a obdobné konflikty, které posunovaly hranice a měnily státní strukturu až příliš často.
 - rodina (nebo farnost, užší komunita) jsou instituce stabilnější a tím důvěryhodnější a tradičně nesly hlavní odpovědnost za mnoho sociálních služeb. Rodina a společenství byly nahlíženy jako přirozené prostředí, v rámci kterého mají být sociální služby zabezpečovány, je-li to v silách těchto subjektů

Korporativismus a subsidiarita

32

*„...**korporativismus** vznikl jako hlavní reakce konzervativců na sociální fragmentaci a individualizaci, způsobenou trhem a průmyslovým rozvojem. (...) jednotícími principy korporativismu jsou spřízněnost na základě stavovské identity, povinné a exkluzivní členství, vzájemnost a výhradní zastoupení.“*

Esping-Andersen (1990:60)

*„**Korporativismus** snadno zapadal do principu **subsidiarity**, prosazovaného katolictvím, do názoru, že vyšší a širší úrovně sociálního kolektivismu mají zasáhnout jen tehdy, když přestává fungovat schopnost rodiny poskytovat si vzájemnou podporu.“*

Esping-Andersen (1990:61)

Jihoevropský sociální režim

- varianta režimu kontinentálního (korporativistického, konzervativního)
- charakteristický pro Portugalsko, Španělsko, Řecko a Itálii (Bjalkovski, Frühbauer, online).
- specifický model, v jehož rámci je nabídka veřejných služeb značně omezena
 - ▣ Většina jich má *neformální charakter*, zásadní je *role široké rodiny* a je také typické, že lépe situovaní občané využívají služeb soukromých poskytovatelů fungujících na komerční bázi. Je také obvyklé, že firmy poskytují služby svým zaměstnancům. Veřejní poskytovatelé hrají méně významnou roli, než je tomu u ostatních sociálních režimů

- méně rozvinutý a méně propracovaný v oblasti a schopnosti pokrývání sociálních rizik
- významná role rodiny a podpory uvnitř rodiny
- typický významný rozdíl mezi platbami a benefity plynoucími ze systému penzí a z jiných zdrojů, důležité napojení na pracovní pozici
- Nedostatečné záchranné sociální sítě pro sociálně nejslabší
- tyto země také vykazují v rámci EU nejvyšší objem stínové ekonomiky, rozsáhlou míru samozaměstnávání, segmentaci pracovního trhu a rozsáhlé daňové úniky

Liberální (anglosaský) sociální režim: historie a principy

- *„V Británii platí princip pomoci podmíněný ověřením výše majetku, stát přijímá odpovědnost za poskytnutí služby, avšak zároveň se snaží navrátit odpovědnost příjemci a zmenšit rozsah sociálních služeb. Veřejné sociální služby jsou zaměřeny výlučně na příjemce s limitovanými prostředky. Britský model býval až do osmdesátých let podobný skandinávskému, avšak později se přiklonil k reziduálnímu pojetí financování, zatímco skandinávské země se přibližují principu univerzality.“*

■ Bjalkovski a Frühbauer (online)

- omezená státní pomoc založená na testovaných dávkách, obecně na adresné státní intervenci a nízkém stupni nárokovosti
- základním principem je omezení univerzálního přístupu ke státní sociální pomoci, která se zaměřuje primárně na nízkopříjmové skupiny
- napojení občanů na sociální systém přes sociální pojištění je potlačeno

- Tento systém je zajímavým mixem charakteristických rysů, stejně tak je zajímavá i skutečnost, že nebýt zásadní politické změny směrem ke konzervativním principům, mohl se systém patrně vyvíjet výrazně odlišným způsobem.

- britský systém je kombinací katolické a luteránské tradice a rozvinul se v 18. století v Anglii.
- ačkoliv např. byly podniknuty určité pokusy o zavedení veřejného vzdělávání v době Jindřicha VIII. a Alžběty I., bylo vzdělávání obecně považováno za víceméně výlučnou záležitost jednotlivce, resp. rodiny, popř. filantropických institucí.
- Stát váhal s intervencemi v při zabezpečování těchto služeb až do poloviny 19. století.
- V britském modelu začaly hrát ve vzdělávání, vědě a filantropii významnou roli nezávislá neformální uskupení známých, významných osobností
- *Chudinské zákony*, nejen klasický startovní bod vymezování charitativního práva, ale také jako začátek filantropie jakožto dobrovolného partnerství mezi jednotlivcem a státem směřující k dosažení určitých sociálních cílů.

- Koruna neměla takovou konkurenci, jako měli kontinentální panovníci a neexistovala taková potřeba centralizované administrativy, jako na starém kontinentě. Pozemkoví vlastníci byli ke Koruně loajální i v případě, kdy disponovali relativně velkou mocí (tzv. decentralizovaný centralismus). To vedlo k tomu, že britská administrativa byla v podstatě nepřímá a založená na *local governance*, místním vládnutí.
- britská důvěra v místní odpovědnost za zabezpečování veřejných služeb: reformace měla významný dopad i na britských ostrovech
 - Společným rysem byla snaha vymýtit chudobu. Puritáni tudorovské Anglie chtěli udělat mnohem více, než zmírnit strádání a chudobu. Jejich cíle byly ambicióznější, když šlo o vymýcení *příčin*, které dávají těmto jevům vzniknout a dosáhnout tak reformy sociální problematiky. Ačkoliv tyto snahy byly motivovány také nábožensky, postupně se stalo zřejmým, že církev není schopná ani vnitřně uzpůsobená k řešení problémů tehdejší společnosti. Proto vyvstala potřeba vytvoření právního rámce implementace světské sociální pomoci, kterým se stal *Charitable Trust* (pro rychlou informaci viz např. en.wikipedia.org/wiki/Charitable_trust)

- Zatímco na luteránských územích se stal nástrojem k odstraňování chudoby *stát a jeho církev*, v Anglii to byly *charitativní asociace*. Podstatou obou fenoménů bylo chápání společnosti jakožto celku složeného z *jednotlivců*, přičemž od jednotlivců pocházely i zdroje. Rozdílem je kanál, kterým prostředky proudily: v britském systému se prosadil jednoznačně přístup, že odpovědnost přechází na stát teprve poté, co se individuální prostředky a zdroje ukážou jako nedostatečné.
- *Poznámka*: Důraz na individuum je dle Leibyho, 1984 naprosto odlišný oproti pojetí středoevropského středověkého katolického pohledu na společnost, která v jeho rámci byla pojímána jakožto organismus, kde je jednotlivec pouze součástí většího celku, kde má každý své pevně určené místo, přičemž vedoucí úloha přísluší aristokracii. Stejně tak zde má svoje vymezené a omezené místo i filantropie.

„Krise“ sociálního státu

41

Sociální stát, tak jak se vyvinul v Západní Evropě po druhé světové válce, dnes musí čelit mnoha sociálním a politickým tlakům. Někdy je těžkopádný a pozdě reaguje na změny prostředí. Zároveň si však lidé uvědomují jeho výhody a nechtějí, aby se vzdal svých funkcí a poskytování služeb, a vytratil se. Toto pnutí je vytvářeno dvěma hlavními faktory (**globalizací trhu** a **stárnutím populace**) a třemi hlavními neuralgickými body (jeho **náklady**, **účinností** a **legitimitou**). Reforma sociálního státu v kterékoliv zemi je jako pohyb v politickém minovém poli, neboť tohoto procesu se účastní složitá uskupení mnoha různorodých skupinových zájmů – a na politické reprezentaci leží břímě sledovat i zájmy budoucích generací...

M. Potůček

Problémy sociálního státu

- Sociální režimy se dostaly do celé řady problémů zejména vzhledem k ekonomickému vývoji a ropné krizi v 70. letech, která způsobila, že mnoho států se dostalo do platebních potíží, do platebního deficitu, problémů spojených s nezaměstnaností, atd.
- Současně se byly vlády nuceny zaměřit na náklady takových služeb, jako je zdravotnictví či sociální služby a vzdělávání. Tato krize změnila celý obraz světa, jak ho lidé střední a západní Evropy, ale také Spojených států, do té doby znali.

- *zpochybnění celkových základů keynesiánské koncepce sociálního státu*
- to vedlo k úvahám o podstatě a možnostech neziskového sektoru, resp. obecně nestátních subjektů jakožto poskytovatelů veřejných služeb. Podle neoliberálních myšlenek Reagana v USA a Thatcherové v Británii došlo k ospravedlnění úsporných opatření ve veřejných výdajích a upozorňování na to, že přehnané státní aktivity a zásahy ubližují soukromé filantropii, potlačují ji a omezují, což platí i pro soukromé podnikání

- *Reaganismus*, resp. *thatcherismus* byl dominantní doktrínou v letech osmdesátých a devadesátých, a to obzvláště ve Spojených státech a Velké Británii, třebaže ovlivnil i jiné země a jejich hospodářskou politiku. Znamenalo to, že stát redukoval své aktivity jednak přenesením odpovědností na municipality, jednak privatizací.
- Tato doktrína prosazovala a oslavovala tržní mechanismus, resp. svobodný trh, a tak byl důraz položen primárně na soukromé firmy, a ne na neziskové subjekty, ovšem s akcentem na význam a zázemí soukromé filantropie a dobrovolné akce. To se dělo v zemích s dlouhou a bohatou tradicí neziskových aktivit a byla deklarována prospěšnost svobodného trhu také pro tyto typy institucí.

- Kromě demografického vývoje a neustále se zrychlujícího technologického pokroku je to typ sociálního státu, který určuje rozsah a strukturu veřejných výdajů a ty zase určují rozsah a obsah veřejných služeb. Moderní evropský sociální stát však již několik desetiletí naráží na řadu problémů.
- *„Začátkem 20. století tvořily veřejné výdaje, které nyní klasifikujeme jako výdaje sociálního státu pouze 10-15 % národních důchodů. Na konci tohoto století však tyto výdaje překročily hranici 50 % národních důchodů“ (Camdessus, 1998). podle Loužka zase „...je doložitelným faktem, že v průběhu 20. století se veřejné výdaje zvýšily, protože převážně vlády začaly být aktivní i v oblastech, které byly dříve doménou soukromého rozhodování“ (Loužek, online).*

- *„Jestliže stát prostřednictvím veřejných rozpočtů rozděljuje téměř polovinu HDP, je téměř nemožné, aby ekonomika bez dalších reforem na poli financování veřejných statků prosperovala a dosahovala výrazného hospodářského růstu. Česká republika není první zemí, které hrozí, že uvázne v tzv. pasti blahobytu.“ (Šíma, online).*
- *„Aby mohl být sociální stát udržen, jsou potřeba peníze, které jsou získány zdaněním nebo prostřednictvím veřejného dluhu. Přestože daňové zatížení je v kontinentální Evropě vyšší než v ostatních vyspělých státech světa, je evropský sociální stát tak nákladný, že prohlubuje vládní rozpočtové deficity (v posledních letech proudí nemalé prostředky také na aktivní politiku zaměstnanosti). Na stav veřejného penzijního systému, systému veřejného zdravotnictví a systému veřejného školství je v mnoha zemích nahlíženo jako na stav kritický.“ (ČSÚ, online).*
- *„...Z dlouhodobého hlediska nebude možné udržet nízký deficit a dluh bez rozsáhlých reforem v oblasti veřejných výdajů a rozpočtové reformy, zejména z důvodu potřeby spolufinancovat projekty financované z rozpočtu EU a očekávaného tlaku na růst výdajů z důvodu stárnutí populace.“ (OECD, 2006, citováno podle Řežuchová, 2007).*

Dopady sociálního státu: narušení principů solidárního jednání

- Viz semináře

Případová studie: problémy švédského sociálního státu a řešení v sociální oblasti

- *„Probíhající institucionální transformace švédského veřejného sektoru otevřelo oblast osobních sociálních služeb, zdravotní péče a dalších veřejných služeb vstupu nových typů organizací. Během tohoto procesu jsou nové organizace vytvářeny paralelně, ačkoliv ne nutně ve shodě, se vznikem institucionálního rámce, který by je měl usměrňovat a kontrolovat.“*

- Stryjan (1994, 305, in Vidal, I., 6, P., 1994)

Postupná expanze systému

- Výše popsaný systém začal od 30. let 20. století nabývat na významu a stávat se skutečně zásadním a základním rámcem pro řešení veškerých, více i méně závažných, sociálních situací. V praxi to znamenalo přenesení řady odpovědností a úkolů produkčního, distribučního a projektového charakteru na „veřejný sektor“. A právě od 30. let začal *veřejný sektor* reálně vytlačovat a eliminovat všechny ostatní organizační formy, přebírat jejich kompetence.
- Pokud bychom chtěli tento vývoj charakterizovat negativně, můžeme si vzít na pomoc zásady fungování britského systému, charakterizovaného rozptýleností poskytovatelů služeb od produkce samotným garantem služby, přes využití malých soukromých firem, až např. po velké společnosti neziskového charakteru. A to je přesně toho, čím švédský „Folkhemmet“ *nebyl*. Ten je naopak charakteristický velmi řídkým výskytem a jen marginálním významem nezávislých poskytovatelů. O skutečně pestrém welfare mixu a pluralismu ale hovořit nelze.
- Dostupné zdroje, obzvláště pak z pera severských autorů samotných, často uvádějí, že přibližně od čtyřicátých let bylo nahlíženo se značnou nedůvěrou na nezávislé neziskové či charitativní organizace, a dokonce ještě výrazněji na individuální *for-profit* aktéry a jejich (možné) zapojení do procesu poskytování veřejných služeb. Tuto nedůvěru sdíleli jak představitelé politické scény, tak občané.
- Stryjan (1994, 306) charakterizuje veřejný sektor jako „web of agencies at state, county, and municipal level, collectively labeled *the public sector*“.

- Původní aktéři veřejných služeb vytěsnění mimo své původní pole působnosti, vstup nových komplikován vysokými transakčními náklady (mix daňové politiky a selektivní dotační politiky)
- ALE: žádné revoluční myšlenky X idea vyšší efektivity a univerzality, akcent na manažerské řízení a sociální inženýrství
- NE silný všemohoucí vševědoucí stát X ANO tzv. *soft state*, síť autonomních centrálních úřadů, regionálních a místních (samo)správných orgánů

Problémy švédského sociálního režimu

- problémy s kvalitou služeb
- problémy s dostupností služeb
 - ▣ Obecně lze říci, že šlo o problémy (nenaplněných) ekonomických očekávání.
 - ▣ Případová studie: **Co-operatives: způsob řešení, zdroj problémů**

Zapojování soukromých poskytovatelů...

- Stryjan, 1994 poznamenává, že tento proces byl postupný, nicméně relativně hladký: od určitého pozvolného rozvoje dobrovolných organizací většinou družstevního či svépomocného charakteru, které položily základ systému, přes narůstající prolínání a překrývání veřejného sektoru s nestátními organizacemi vývoj postupně došel až k stále se zvyšující závislosti na veřejném financování, postupnému podřízení se či včlenění soukromých subjektů do veřejného sektoru. Určitým symbolem v tomto směru bylo znárodnění zdravotnického pojišťovacího systému v padesátých letech. Lze najít i další příklady organizací původně nezávislých, resp. soukromých, postupně převedených na stát (ať už na kteroukoliv jeho úroveň). Nejčastěji uváděné jsou příklady *dobrovolných knihovnických sdružení, domácích mateřských školek a zařízení pro výchovu pracovníků předškolních zařízení*, stejně jako *dobročinné nemocnice a zařízení pečovatelské péče*.
- Zajímavou situaci v té době nalézáme i v dalších severských zemích, zejména Norsku a Dánsku, kde lze vysledovat svým charakterem obdobný proces.

- Již existující organizace, které nepřistoupily na možnost stát se součástí veřejného systému poskytování služeb se namísto toho staly ve značné míře závislé na příjmech z veřejných rozpočtů. Tím se samozřejmě dostaly pod těsnější veřejnou kontrolu a regulaci. Mnohé z nich byly nakonec přinuceny restrukturalizovat své aktivity, a to zejména směrem k státem podporované zahraniční činnosti (zejména zahraniční pomoc a další mezinárodní aktivity).
- Původní aktéři veřejných (sociálních) služeb tak byli vytěsněni mimo své původní pole působnosti a vstup nových byl spojen s neúnosně vysokými transakčními náklady tvořenými kombinací daňové politiky a velmi selektivní státní dotační politiky.
- Přesto bychom v tomto procesu marně hledali znaky shodné např. se znárodnováním v socialistických centrálně plánovaných ekonomikách. Idea silného centralistického státu, popř. jakékoliv revoluční „spodní proudy“ zde v podstatě absentují. Posun od nezávislých soukromých poskytovatelů byl odůvodňován a ospravedlňován myšlenkou *vyšší efektivity a univerzality*, akcentem na *manažerské řízení a sociální inženýrství*.
- Namísto *státu*, který je vševědoucí a všemohoucí nastupuje tzv. *soft state*, stojící v čele rozsáhlé sítě do značné míry *autonomních* centrálních úřadů a regionálních či místních (samo)správných orgánů. Stejně tak odpovědnost za financování, produkci a distribuci osobních sociálních služeb, vzdělávacích a zdravotnických služeb byla primárně položena na nižší úroveň vlády, tedy na regiony a municipality. Jednalo se zejména o tradiční, či konzervativně založené organizace, převážně církevní charitativní organizace, popř. dobrovolné organizace s konzervativním (politickým) zaměřením a pohledem na svět.
- Podle Stryjana (1994) se centrální státní úroveň zaměřovala především na správu transferových plateb.

Základní literatura:

- Potůček, M. (1995) Sociální politika. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Večeřa, M. (1993) Sociální stát. Východiska a přístupy. Praha: Sociologické nakladatelství.